

Mindenekelőtt köszönöm az OTKA Társadalomtudományi Kollégiumának, hogy lehetővé tette a változás és a jövő kölcsönhatásaira vonatkozó, a jövőkutatás tudományának továbbfejlesztése szempontjából jelentős kutatás lefolytatását, valamint a szükséges infrastrukturális háttér megteremtését és korszerűsítését. Ez utóbbit a pénzügyi átcsoportosítás tette lehetővé.

A kutatást a munkaterv szerint, a tervezett időbeni ütemezést követve végeztük. Nagy hangsúlyt helyeztünk a jövőkutatás és a változás metodológiai kérdésköreinek vizsgálatára, a változás szempontjából lényeges területeken – globalizáció, agresszió, oktatásfejlesztés és dinamika – bekövetkezett változások elemzésére, és az empirikus vizsgálatokra. A téma kutatásában való elmélyülés során döntöttünk úgy, hogy a tervezettnél kevesebb figyelmet fordítunk egyes fogalmak (pl. a fejlődés fogalom) újabb és újabb oldalról történő elemzésére, és nagyobb hangsúlyt a jövő, a jövőkutatás és a változás összefüggéseinek vizsgálatára. Az empirikus vizsgálatok a hazai fiatalok változáshoz való viszonyának vizsgálatára terjedtek ki, amit az eredetileg tervezetthez képest nemcsak az időszak közepén, hanem a végén is lefolytattunk. Ezt fontosabbnak ítéltük, mint azt, amit előzetesen gondoltunk, hogy feltárjuk társadalmi közösségek változáshoz való viszonyát. Így lehetőségünk nyílt bekapcsolódni egy nemzetközi kutatásba is, és összehasonlítani magyar és japán fiatalok jövőről alkotott elképzeléseit, PhD hallgatókat és egyetemista fiatalokat is bevonva a kutatásba. Kapcsolódásunk a nemzetközi kutatáshoz hátráltatta az OTKA program eredetileg tervezett időbeni befejezését.

A jövő legfontosabb jellemzője a változás. *A jövőkutatás a változás tudománya, hiszen a jövőkutatás lényege a változásokra való felkészülés és felkészítés.* Mivel az egyre gyakoribb és mélyrehatóbb változások és összefüggésrendszerük mind kevésbé kiszámíthatóvá teszik a jövőt, ezért a jövőkutatásnak mind nagyobb figyelemmel kell velük foglalkoznia. Ha többet tudunk, és megbízhatóbb ismereteink vannak a változások természetéről, bekövetkezésük gyakoriságáról, intenzitásáról, hatóköréről (különösen a ma emberére tett hatásáról) és irányáról, akkor tudatosabban és pontosabban tudjuk megtervezni és megszervezni cselekedeteinket (akcióinkat) a jövő kedvezőbb irányú alakításához. A jövőkutatás segíti a mindennapok emberét és a vezetőket is abban, hogy ne tudatos előrelátás nélkül vergődjenek a változások hálójában. Megközelítésmódokat és módszereket dolgozott ki, hogy választ tudjon adni a változások sűrűjében előállt kihívásokra. Különösen jelentős, hogy *a jövőkutatás kezelni tudja az instabil viszonyok között megjelenő, kiszámíthatatlan változásokat. Kutatásunk jelentősége ebben összegezhető.*

A kutatás három területen hozott új eredményeket.

1. *A jövőkutatás módszertanának megújulásában:* az instabil helyzetek kezelésére alkalmas metodológia körvonalazása; a jövőformáló erők körének bővítése; a participativitás, a cselekvésorientáltság és a felelősség komplex értelmezése; új módszerek értelmezése és alkalmazása gyakorlati területeken.

2. *A változások nyomon követése négy területen:* a globalizáció tükrében, az agresszió területén, az oktatás és szakképzés lehetséges jövőalternatíváiban és a változás (a dinamika) formalizált és kvantitatív megragadásában.

3. *Az empirikus vizsgálatok hazai egyetemisták változáshoz való viszonyát tárták fel, összehasonlítva japán fiatalok vélekedésével.*

1. A jövő kutatás módszertanának megújulása

1.1. *A jövő kutatás a változások keltette új kihívásokra metodológiai keretének megújításával válaszolt.* Kutatásunkban a jövő kutatás instabilitás melletti új metodológiáját négy metodológiai kérdéskörben vizsgáltuk: a jövő megismerhetősége és meghatározottsága, az idő és a tér kezelése (a jövő téridő dimenziója), a jövő komplexitása és a jövő alternatívái. *Megkülönböztetett hangsúlyt helyeztünk a megújult tér-idő szemléletünk jövő kutatási következményeinek vizsgálatára.* Megállapítottuk, hogy a téridőben mozgás a társadalmi-gazdasági folyamatok meghatározó jellemvonása. Minden jövőre vonatkozó állításnak, előrejelzésnek van téridő dimenziója. A jelenben benne van a múlt, hiszen az gondolkodásunk alapja, és benne van a jövő is, hiszen anticipáljuk azt és várakozással tekintünk feléje, azaz vágyaink, sejtéseink és elvárásaink, várakozásaink vannak a jövővel szemben. Cselekedni csak a jelenben tudunk, de tetteinket a múlt emlékein és a jelen adottságain kívül befolyásolják a jövőre vonatkozó reményeink és félelmeink is. Az időnek van iránya, irányítottsága (időnyíl), ami a múltat megkülönbözteti a jövőtől. Az időirányultság sajátosságából következik, hogy a múlt megismételhetetlen, azaz a jövőben a múltat nem ugyanúgy reprodukáljuk, ahogyan az már lejátszódott, hanem a múltban-jelenben kialakult lehetőségtartomány által meghatározott (behatárolt vagy szélesre tárt) mozgástérben hozunk olyan változtatásokat, amelyek segítenek eltávolodni a múlttól és elmozdulni a jelenből. Az időirányultság segít a jövőlehetőségek értelmezésében, a kívánt jövő elérésében és a nem-kívántak elkerülésében is.

Az előrejelzés tartalmazza a bizonytalanságot hordozó véletlent. Az, hogy a lehetséges tendenciák közül melyik lesz a „befutó”, jelentős mértékben függ attól, hogy az adott feltételrendszerben milyen az egyes változatok esélye. Egy-egy változat esélyét, valószínűségét nemcsak az határozza meg, hogy mennyire hordoz magában ún. genetikai viszonyt, hanem az is, hogy az adott feltételek mellett melyik hordoz magában olyan jegyeket, amelyek jövőcsírákat alkothatnak. Ha ennek megvalósulásához megvan a jövőt formáló erő is, akkor nagy az esélye annak, hogy létre is jöjjön. A téridő újfajta szemléletében *a véletlen nemcsak kellemetlen meglepetés, hanem az újdonság, a kreativitás lehetőségét elősegítő jelenség is.*

Az előrejelzés nem azonos a predikcióval, azaz a múltból mechanikusan kiszámítható, ún. „egyvonalas” jövővel. A predikció lehetőségét az vetette el, hogy korunkban a múltnak nincsen akkora predikciós (predeterminációs) ereje, mint azokban az időszakokban volt, amikor a változások lassúak és ritkák voltak, és a társadalmi csoportok jövőt megváltoztató ereje gyenge volt és szűk területre korlátozódott. *Az előrejelzések a több változatban, a több jövőlehetőségben megjelenő jövőt tükrözik,* amelyek kialakulására különösen akkor van nagy lehetőség, amikor alapvető változás, megújulás – fordulópont – előtt állunk. Az, hogy a sok lehetséges jövőváltozat közül melyik milyen mértékben valósul meg, attól is függ, hogy milyen a társadalom jövőformáló ereje.

1.2. *A jövő nem történik, hanem a jövőt választjuk és alakítjuk, s ezért jelentős szerepe van az értékeknek és a jövőformáló erőnek.* Jövőformáló erőt – a korábbiaktól eltérően – érzékelhetően nemcsak a jövővel hivatásszerűen foglalkozók (a jövőkutatók) és a döntéshozók képezhetnek, hanem egyének, társadalmi csoportok, vállalatok/vállalkozások, civil szervezetek is. Mindenki szerepet kap a jövő alakításában. A jövőformáló erő folyamatos jelenléte – sajátos tanulási folyamatban rendszeresen megújulva – alapvető követelmény az előrejelzés készítés során.

1.3. A jövőkutatás újdonsága, hogy megnőtt a *participativitás*, a *cselekvésorientáltság* és a *felelősség* jelentősége.

A *participatív jövőkutatás* új válasz az instabilitás okozta változások keltette kihívásokra, és újfajta bizonytalanságkezelési mód is. Alkalmazásakor a lehetséges jövőalternatívák kimunkálásában mindazok részt vesznek, akiknek a jövőjével foglalkozunk, akiktől várható, hogy közreműködnek majd a megvalósításban, és akik várhatóan élnek majd az így kialakított világban. Az ilyen szemléletben előállított, jövőre vonatkozó ismeretek fontos, kiegészítő szerepet töltenek be a jövő tudományos alapon való megismerésében. A *participatív jövőkutatás* akkor sikeres, ha a résztvevők megítélései, a jövőről alkotott vélekedései és a jövőre vonatkozó várakozásai *beépülnek a közösségi szintű előrejelzések, stratégiák és tervek kialakításának folyamatába*. A *participatív jövőkutatás*ban résztvevő érintettek megújíthatják a jövőről való vélekedést, és konkrét formába önthetik azokat a tevékenységeket, amelyeket ők maguk hajlandók lennének megtenni.

A *participativitás* előtérbe kerülésével megújul a *jövőkutatási megbízhatóság fogalom* is. Két összetevője – a szakértői megbízhatóság és a nem-szakértői felelősség – sajátos módon kapcsolódik egymáshoz. A nem-szakértők megbízhatósága nem értelmezhető ugyanúgy, mint a szakértőké, esetükben a felelősség kerül előtérbe a megbízhatóságuk helyett.

A mai *cselekvésorientált jövőkutatás* nemcsak a veszélyhelyzeteket, a kritikus jövőbeni állapotokat elkerülő tettek elengedhetetlenségét hangsúlyozza, hanem arra is ráirányítja a figyelmet, hogy ha kialakítottunk pozitív, megvalósításra érett jövőváltozatokat, jövőalternatívákat, akkor el lehet érni, hogy legyenek ezeknek támogatói és megvalósítói. Az emberektől ez még inkább előrelátó attitűdöt kíván, mint a veszélyhelyzet elkerülésére szóló felhívás. Veszélyhelyzetben ugyanis még a legnagyobb ellenségek is félreteszik sérelmüket, háttérbe szorítják bánatukat és megpróbálnak együttműködni a veszély elhárítása céljából. Nehezebb azonban az embereket arról meggyőzni, hogy tegyenek valamit a jó, az elfogadható jövő megvalósításáért már akkor, amikor még nem nyilvánvaló valamilyen veszély.

Az emberiség fennmaradásához gondolati és erkölcsi értelemben éppúgy meg kell újulni, mint a tettek szintjén. Az újfajta gondolkodás és cselekedetek előfeltétele a *felelős gondolkodás, ami hangsúlyozottan kell, hogy jellemezze a jövőkutatót*. A jövőkutató új feladata – a *participativitás*, a másokkal való összefogás elősegítésének kötelezettsége – megnöveli a felelősségét. A jövőkutató felelősséggel tartozik azért, hogy felkeltse és fokozza a társadalmi csoportok, az emberek jövő iránti érdeklődését és felelősségét, a jövőalternatívákhoz való tudatos és nem tudatos viszonyulásuk felismerését és lehetséges cselekedeteik megismerését és formálását. Felelősségvállalása négy területen jelenik meg: a jövőalternatívák felvázolásában, azok kommunikálásában és megvalósításában, valamint a változások elfogadtatásában. A „*módszertanos*” *jövőkutató szakértő* különösen felelős azért, hogy a kutatásban világosan megjelenjen a paradigmaválasztás, felelős a helyzetek stabillá/instabillá válásának felismeréséért és a módszertani következtetések levonásáért, továbbá, hogy az előrejelzés megbízhatóságának vizsgálata igazodjon az adott jövőkutatási paradigmához.

1.4. A kutatás keretében *továbbfejlesztett és alkalmazott új módszerek között a legjelentősebbek a participatív eljárások* (mint a Charrette, a Syncon, a jövőkereső konferenciák, az internetes kommunikáció, a futures workshop technikák, a QUEST módszer és a public Delphi). Erősségük, hogy célokat, stratégiákat és taktikákat együtt alakítanak ki, gyengeségük viszont a felszínes elemzés, a gyorsaságra és a minél előbbi konszenzus

kialakítására való törekvés, valamint a manipulálni akarók tisztességtelen befolyása. Ezek a módszerek mozgósítják a lakosság kisebb-nagyobb csoportját, közelebb hozzák a mindennapok emberéhez a jövőt, és rámutatnak arra, hogy egyének és csoportok képesek arra, hogy tegyenek a jövő érdekében, hiszen *tevékenységre, akciókra ösztönöznek*. E módszerek a klasszikus, tudományos módszereket alkalmazó jövőkutatás kiegészítő eljárásai. Sajátos szemléletük folytán gazdagíthatják annak ismerethalmazát és módszertanát. Ezért akkor járunk el helyesen, ha a participatív eljárásokat nemcsak egymással kombináljuk, hanem eredményeiket beépítjük a tudományos jövőkutatás folyamatába is. Az instabilitással összefüggésben megnőtt a jelentősége a gyenge jelek és a jövőcsírák keresésének, amire sikerrel vállalkoztunk makroszintű vizsgálódásokban.

2. A változások nyomon követése

2.1. *Új változás-értelmezés a globalizáció tükrében.* A globalizáció sajátos tudományelmélet kialakítását tette szükségessé, ami abban tükröződik, hogy koherens szerkezete és funkciói különlegesen *nagy és dinamikus teret biztosítanak az aktoriális dimenzióknak*. Ez hatalmas változás az 1989 előtti világtörténelem alapkoordinátáihoz képest. A társadalom számára ez egyszerre nyomasztó és felemelő tény. Az aktoriális szabadság ilyen nagyságrendje jelentős károkkal járhat a társadalom számára, mert gyorsan és nehezen követhetően átalakíthatja a kialakult társadalmi érték- és szokásrendszert. Az aktoriális szabadság ugyanakkor meg is erősítheti a társadalmat, hiszen teret ad minden egyes ember érvényes cselekvéseinek és értékeinek.

Az *aktoriális oldalt* a globalizáció érdekesen és újszerűen alakítja: kiszabadítja az egyes aktorokat, az individuumokat a nagyobb politikai és társadalmi integrációk szervezeti és tartalmi összefüggéseiből, és új módon szervezi meg az aktorok világát. Elválnak a *tegnapi*, a múlt viszonyaiból kifejlődött aktorok csoportja, a *privilegizált* aktorok (akiknek aktori mivoltát a globalizáció már működő intézményrendszere alapozza meg) és a *virtuális* aktorok csoportja, akiknek tevékenységére csak megfelelő módszertani alapokon lehetséges következtetni. E típusokkal szorosan összefonódva érzékelhetővé válik a *hiányzó* aktorok titokzatos csoportja is. Ott és akkor beszélhetünk aktorhiányról, ha a globalizáció politikai vagy más folyamatai új, markáns és jól felidézhető funkciókat hoznak létre, amely funkciókra nem állnak rendelkezésre a nekik megfelleltethető ugyancsak markáns, legitim és felelős aktorok. Ez az alapvető helyzet természetesen eleve rosszul „osztja el” az aktori tereket, a hiányzó aktorok helye és funkciója vagy teljességgel felismeretlen marad, vagy a hiányzó aktorok helyén megjelenő vákuumba gyors reagáló képességű érdekcsoportok nyomulnak be, és ezzel deformálják a politikai teret. A vákuumba benyomuló érdekcsoport csak abban az egyetlen értelemben aktor, hogy saját érdekeit követi. E cél végrehajtásáért valamilyen szinten alakítania kell a politikai teret, ezt a tevékenységet azonban nem mint legitim és konstruktív aktor végzi, és ezért tevékenységének eredményében eleve benne foglaltatik a politikai tér immanens destrukciója.

A hiányzó aktorok problémája kiegészül a *hiányzó kompetenciacsoportok* hasonló súlyú kérdéseivel. Sőt, úgy is fel lehet fogni, hogy maguk a kompetencia hordozói is aktoroknak tekinthetők. A globális kompetencia ugyancsak nélkülözi az aktoriális megalapozást, illetve a legitim és effektív aktorok kommunikációjának aktoriális megalapozását. Sem a hagyományos *prognosztika*, sem a hagyományos *konszenzusképzés*, sem a hagyományos *bürokrácia* (*adminisztráció*), sem más hagyományos *intézmények* nem alkalmasak vagy nem képesek a kompetencia legitim kialakítására.

2.2. *A konstruktív agresszió nélkülözhetetlen a jövő formálásában.* Az emberiség mindig alkalmazott destruktív és konstruktív agressziót is. Ez utóbbi mellőzése nagy bajokat okoz, mert nélküle nem lehet megakadályozni destruktív agressziókat, és még nagyobb baj, hogy hiányában elhanyagolnak nélkülözhetetlen feladatokat. Az agresszióról hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy mindig kellemetlen. Ha alaposan megismerkedünk vele, rájövünk, hogy énfunkció, amelynek megnyilvánulásai nagyon hasznosak lehetnek. *Az etikailag hasznos, építő agressziót konstruktívnak nevezzük. Erre épül sokszor a kreativitás* (az újat alkotás) is, de vannak nem agresszív kreatív emberek is – bizonyítottan ilyenek a mellrák miatt kezelt nők. Az etológusok az 1950-es évektől felismerték, hogy az emberi agresszió éppen olyan nélkülözhetetlen tulajdonság, mint az állati. A dinamikus pszichiáterek (elsősorban Günter Ammon és követői) tapasztalataik alapján meggyőződtek arról, hogy konstruktív agresszióval születünk, az csak a kellemetlen környezetben válik destruktívvá, majd esetleg deficitessé.

A konstruktív agressziót szeretettel lehet emberségesen alkalmazni. A konstruktív agresszió nem nélkülözhető, hogy hozzájussunk szervezetünk szükségleteihez (levegőhöz, tiszta édes vízhez, megfelelő ételekhez) és megszabaduljunk a salakoktól; hogy rendelkezünk elég földdel és egyéb javakkal; hogy önazonosság-tudatunk (identitásunk) ne fordítson szembe másokkal és biztosítsa belső egyensúlyunkat; hogy jussunk örömet adó és fizetést eredményező munkához; hogy meg tudjuk fékezni a bűnözést. Ehhez be kell látnunk, hogy a bűnfelderítést, a büntetés-kiszabást és végrehajtást nem bízhatjuk kiválogatott szakemberekre, *a lakosság többségének részt kell vennie azokban.*

Korunk egyik legnagyobb hiányossága, hogy *nem találtuk meg a konstruktív agresszió megfelelő alkalmazását a pedagógiában.* Végletes elképzelések között bizonytalankodunk. Biztos, hogy lehet tiltás és fegyelmezés nélkül nevelni, az így neveltek némelyike kiváló teljesítményekre lesz képes, de a legtöbbjük nem életképes, még több köztük a kevésbé kellemes társas lény, és nem ritka közülük, aki bűnöző lesz. A túlzott szigorral neveltek között pedig sok a gátlásos, nem ritka a felfelé szolgaian engedelmes, lefelé destruktív bűnöző. Sokan még mindig nem hitték el, hogy a destruktív agressziók gyakori bemutatása, akár filmen, akár leírásban, súlyosan árt. Ezt már minden ezzel foglalkozó tudományos munka állítja. Az ilyen módon ártók megfékezéséhez is kell konstruktív agresszió. Nem mellőzhető módon *fontos a konstruktív agresszió ahhoz, hogy a nagy többség részt vegyen a jövőalternatívák kialakításában, a kíváncsi alternatívák kiválasztásában, a változások elfogadására való hangolódás elősegítésében és az új dolgok megvalósításában.*

2.3. *A hazai oktatás és szakképzés fejlesztésében várható változásokat* hallgatói véleményeket is figyelembe véve fogalmaztuk meg. *A változtatás lehetséges terepét* az oktatási-szakképzési rendszerben és az oktatástechnikai, -technológiai eszközökben, *a változtatás végrehajtóit* pedig az oktatási-szakképzési rendszer szereplőinek – tanárok, diákok, szülők (és közvetve a munkaadók) – várakozásainak körében kereshetjük. Az egyetemisták hangsúlyozták egy participatívabb, a diákokat partnerként kezelő szemléletmód megvalósításának sürgősségét. Úgy vélik, hogy e változás fő akadályai a rendszer inerciáján túl maguk a tanárok lehetnek, akik hagyományos pozícióikat féltve ellenállhatnak a változtatási igényeknek. A tanárok körében is túlsúlyba kerülhet ugyanakkor az a felismerés, hogy az oktatás alapvető céljainak, fókuszainak megváltoztatása az ő munkájukat is könnyebbé, sikeresebbé és eredményesebbé teheti. A diákokkal való együttműködés a nevelési munkát könnyítheti meg azáltal, hogy a tanár-diák konfliktusok helyett az együttműködést állítja előtérbe. Ma úgy tűnik, hogy a jövő oktatásában a romák helyzete robbanásveszélyes helyzetet válthat ki.

Ha az oktatási rendszerben nem marad fenn a meghonosodott alapfokú, 4 éves középfokú és 3-4, illetve 5 éves felsőfokú képzés, akkor új, a mai világban kevésbé elterjedt rendszerek jelennek meg és terjednek el. Egyre dominánsabb szerephez jut a *virtuális oktatás* (e-learning és fajtái, például a videokonferenciák, Internet segítségével megvalósuló nemzetközi kurzusok). Kiemelkedő szerephez jutnak a különböző információs-technológiai eszközök. A hagyományos infrastruktúra leépülésével folyamatosan kialakításra kerülnek a *home-schooling* keretei, ami ugyancsak az információ-technológia szélesebb körű használatát teszi szükségessé. Az oktatási rendszer további alternatív változata a *kísérleti oktatás*, amelyben meghatározó szerephez jutnak az üzleti szféra szereplői, valamint a különböző kisközösségek. Megjelennek az olyan, ún. leszakadást erősítő oktatási intézmények is, amelyekben a gazdasági érdekek dominanciája jelenik meg.

2.4. *A változás, a dinamika formalizált és kvantitatív megragadása.* A jelenlegi OTKA program keretében folytattuk és továbbvittük a 25372. és a 29542. sz. OTKA programok keretében megkezdett, irreverzibilis mikroökonómiai kutatásokat. E kutatás kiemelt eredménye: a nem-egyensúlyi dinamikát leíró egyenletek dinamikai tulajdonságainak mélyebb kifejtése, az extrópia mint változási és változtatási képesség fizikai és gazdasági tartalmának részletes kifejtése, a nem-egyensúlyi dinamikai egyenletek kritikus gazdasági rendszerjellemzők közelében történő megoldása, valamint az eredmények szemléletes bemutatása és értelmezése.

A kutatás fontos eredményének tekinthető, hogy a szereplőket a készleteikkel és készletváltozásaikkal jellemeztük, azaz nemcsak az egyensúlyi csere feltételeit vizsgáltuk. A készletekkel való jellemzés megadja annak a lehetőségét is, hogy *olyan dinamikát állítsunk elő, amely egyszerre fizikai és gazdasági*. A készletek változása a termelés, a kereskedelem, a fogyasztás folyamatait jelenti – és ezeket a gazdasági viszonyok (gazdasági döntések) határozzák meg. Másrészt a készletek – mint anyagi objektumok – fiziko-kémiai rendszernek tekinthetők, és így a fizika törvényei határozzák meg a változásukat. A változásoknál teljesül az (fizikai) energia- és a tömeg-megmaradási törvény, valamint az extrópia csökkenés törvénye. Ebben a közelítésben a termelés egy átalakítási folyamat, amelyben az input átalakul terméké és hulladékká. A termodinamikai közelítés fontos eredménye, hogy *elvileg létezik hulladékmentes termelés*. A szemét nem természeti törvény, hanem a rossz gazdálkodás eredménye.

3. Empirikus vizsgálatok a változásokhoz való viszonyról

Az empirikus vizsgálatok *hazai egyetemisták változáshoz való viszonyát tárták fel*, a kutatási periódus közepén és végén, ez utóbbiakat összehasonlítva *japán fiatalok vélekedésével*.

3.1. *A Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutatás Tanszékén* közel háromszáz egyetemi hallgatóval *lefolytatott vizsgálat alapján* azt mondhatjuk, hogy *az egyetemi hallgatók pozitívan viszonyulnak a változásokhoz*, elfogadják létezésüket, nem riadnak meg tőlük. Úgy vélik, hogy rugalmasan alkalmazkodnak a változásokhoz, de nem tudatosodnak bennük a várható nagy változások és a veszélyek. A családon belül a stabilitást érzik fontosnak. Remélik, hogy ez motivációt és erőt ad a külső változások elviseléséhez, amelyek közül a kedvezőtleneket különösen nehéz elviselni. A minta alapján tehát úgy tűnik, hogy ellentmondásos a fiatalok szemlélete: azt mondhatjuk, hogy jóllehet, *a fiatalok elfogadják a változásokat, és pozitívan is viszonyulnak azokhoz, de kimondva-kimondatlanul mégis azt szeretnék, ha azok nem érintenék a kisközösségi szférát, ahol a stabilitást preferálják*. A modern pszichológia megállapítása szerint ez nem ellentmondás. A belső stabilitás szükséges

a változásra való képességhez. Ez az eredmény azt tükrözi, hogy a mai fiatalok belsőjükhöz tatozónak élik meg a családjukat.

3.2. A kutatási periódus végén végzett vizsgálódásunk 400 egyetemista véleményének megismerésére irányult a 2025-ben várható változások elfogadásáról, illetve elutasításáról. A válaszolók nincsenek tisztában azzal, hogy a gyermekek vállalása, felnevelése érdeke a társadalomnak, mindenkinek. Egyharmaduk másutt kíván élni már 2010-től, másik harmada váltakozva kíván élni hazánkban és másutt. A legvonzóbb számukra az autóval való munkába járás, amit 2025-re már a többség elérni remél. Csak 28% tervezi, hogy kerékpárral fog munkahelyére járni. Többeket vonz, hogy közel lakjon, és gyalog járjon munkába. A holdra utazást 2025-ben 35% a maga számára lehetségesnek tartja. A válaszokból arra lehet következtetni, hogy *kevés elkötelezettséget mutatnak a jövő felelős alakításáért*, mert valószínű, nem tanították meg nekik, hogy az autóval közlekedés és a holdra utazás sok kárt okoznak a természetnek.

3.3. Egy nemzetközi kutatás keretében azt térképeztük fel, hogy miként gondolkodnak az élet területének egyes alrendszerében (pl. oktatás, család) *magyar és japán fiatalok jelenlegi életükről*, illetve ugyanezen kérdésekben *milyen várakozásokkal élnek 2020-ra vonatkozóan*.

A magyar egyetemisták attitűdjei a jelenre és a jövőre vonatkozóan meglehetősen statikusak voltak a vizsgált területek (általános életszemlélet, család, nevelés, oktatás, munka és üzleti élet, szabadidő, világ, lelki-szellemi értékek) valamennyiében. Ennek részben módszertani oka is lehet, mivel attitűdkérdésekről van szó: ez pedig a „legpuhább”, legkevésbé robosztus felvételekhez vezető eszköz, hiszen a válaszadók sokszor abban is bizonytalanok, mit éreznek jelenleg (és kétséges az is, mennyire mernek őszintén válaszolni), így – érthető módon – viszonylag nehezen tudnak belehelyezkedni abba a szituációba, hogy miként is fog ez a vélekedés alakulni a jövőben.

A japán fiatalok jelenre és jövőre vonatkozó attitűdjeiben, érdekes módon, a kulturális különbségek ellenére nagy eltérés csak néhány helyen látszik a magyar diákok válaszaival egybevetve. Ez alátámasztja azt a vélekedést, miszerint ahogy napjaink fiatalsága a globalizáció révén egyre szervezettebben összetartozik, úgy fedezhetünk fel hasonló vonásokat gondolkodásukban, még akkor is, ha az egyes csoportok fizikailag távolabb élnek egymástól. A magyar fiatalokhoz hasonlóan hisznek a technikában, a tudományos haladásban. Szükségesnek tartják a társadalmi státusz megszerzését és az ehhez kapcsolódó méltányos anyagi javadalmazást, fegyelmezett munkaerőcsőt és szabályozott életvitelt látnak kívánatosnak. Szüleik irányában hálásak, az idők felé pedig érzik emberi kötelességeiket. Látható, hogy a családi kötődések fontos szerepet játszanak életükben (és ez várhatóan a jövőben is megmarad). Az oktatással kapcsolatban fontos észrevételük, hogy – a magyar fiatalokhoz hasonlóan – a japán fiatalok sem érzik elég gyakorlat-orientáltnak az iskolai oktatást; és sajnos, *e téren nem remélnék pozitív változást 2020-ra*.

Eltérések is adódtak. Az egyik legfontosabb különbség a transzcendencia iránti nyitottság: a japán fiatalok messzemenőig elfogadják a spirituális erők befolyását. A japán fiatalok jobban aggódnak a globális túlnépesedés miatt: nagy részük úgy véli, az embereknek korlátozniuk kellene magukat, és nem szabadna egy gyermeknél többet vállalniuk. Nem tartják szerencsésnek a szervátültetést, és szkeptikusak a humanoid robotokkal kapcsolatban is.

Kutatásunkban arra a következtetésre jutottunk, hogy a jövővel kapcsolatos legnagyobb változás abban van, hogy a jövővel mindenkinek kell foglalkoznia és felelősen tenni azért, hogy az emberiség és hazánk jövője kedvezőbb legyen. Ennek feltétlenül meg kell valósulnia ahhoz, hogy a jövőkutatás tudományának eredményei ne külön szigetet alkossanak a világban, hanem a társadalom gondolkodásának és tevékenységének szerves részévé váljanak, s megvalósuljon a jövőkutatásnak sokakra pozitív hatással levő kisugárzó ereje.